

Dietrich
Bonhoeffer
Navolging

DIETRICH BONHOEFFER

NAVOLGING

Achtste druk

UITGEVERIJ **KOK** UTRECHT

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	7
DEEL I	11
De kostbare genade	13
De oproep tot navolging	25
De eenvoudige gehoorzaamheid	45
De navolging en het kruis	51
De navolging en de enkeling	59
De Bergrede	67
<i>Mattheüs 5: Van 'het buitengewone' van het christelijk leven ...</i>	67
<i>Mattheüs 6: Van de verborgenheid van het christelijk leven</i>	106
<i>Mattheüs 7: De afscheiding van de discipelgemeente</i>	127
De boden	141
<i>Uitleg van Mattheüs 9.35-10.42</i>	141
DEEL II	157
De Kerk van Jezus Christus en de navolging	159
<i>Inleidende vragen</i>	159
De doop	163
Het lichaam van Christus	169
De zichtbare gemeente	181
De heiligen	203
Het beeld van Christus	225
Noten	233

VOORWOORD

Het gebeurt in tijden van kerkelijke vernieuwing vanzelf, dat de Heilige Schrift voor ons een grotere rijkdom gaat betekenen. Achter de noodzakelijke dag- en strijdorders van de kerkelijke discussie gaat een sterker zoeken en vragen naar Hem schuil, om wie het alleen gaat, naar Jezus zelf. Wat heeft Jezus ons willen zeggen? Wat wil Hij heden ten dage van ons? Hoe helpt Hij ons heden ten dage trouwe christenen te zijn? Niet wat deze of gene man der kerk wil, is voor ons ten slotte belangrijk, maar wat Jezus wil, dat willen wij weten. Zijn eigen woord willen wij horen, wanneer wij naar de prediking luisteren. Daaraan is ons niet alleen om onzentwille gelegen, maar ook ter wille van al die velen, wie de kerk en haar boodschap vreemd is geworden. Wij zijn ook van mening, dat heel andere mensen het woord zouden horen en ook heel andere mensen zich zouden afwenden, wanneer het ervan kwam, dat Jezus zelf en Jezus alleen met zijn woord in de prediking onder ons zou zijn. Niet als zou de prediking van onze kerk niet meer Gods woord zijn, maar hoeveel onzuivere geluiden, hoeveel menselijke, harde wetten en hoeveel valse hoop en troost vertroebelen nog het zuivere woord van Jezus en bemoeilijken de echte keuze! Het is toch niet alleen de schuld van de anderen, wanneer zij onze prediking, die toch zeker alleen maar prediking van Christus wil zijn, hard en moeilijk vinden, omdat ze belast is met formules en begrippen die hun vreemd zijn. Het is toch niet waar, dat elk woord dat zich vandaag aan de dag tegen onze prediking richt, reeds een afzweren van het christendom, antichristendom is. Willen wij werkelijk de gemeenschap met diegenen verloochen, van wie er heden ten dage velen zijn, die naar onze prediking komen luisteren, die willen horen en toch altijd weer teleurgesteld moeten bekennen, dat wij hun de toegang tot Jezus te moeilijk maken? Zij

geloven, dat het niet het woord van Jezus zelf is, waaraan zij zich willen onttrekken, maar dat zich te veel menselijks, institutioneels en leerstellings tussen hen en Jezus plaatst. Wie van ons zou nu niet terstond al die antwoorden weten, die men hier zou kunnen geven en waarmee men zich gemakkelijk zou kunnen onttrekken aan de verantwoordelijkheid voor dergelijke mensen. Zou het echter ook niet een antwoord zijn, wanneer wij ons afvroegen, of wij niet zelf het woord van Jezus vaak in de weg staan, doordat wij misschien te sterk hangen aan bepaalde formuleringen, aan een voor zijn tijd, zijn plaats en zijn maatschappelijke structuur bepaald type van prediking; doordat wij misschien inderdaad te 'dogmatisch' en te weinig 'voor het leven' preken, doordat wij bepaalde gedachten van de Schrift altijd weer herhalen en daarbij te achteloos voorbijgaan aan belangrijke andere woorden; doordat wij toch altijd nog te veel eigen meningen en overtuigingen en te weinig Jezus Christus zelf prediken? Er zou niets zijn, dat in groter tegenspraak was met onze eigen bedoeling en dat tegelijkertijd verderfelijker zou zijn voor onze verkondiging, dan wanneer wij de vermoeiden en de belasten, die Jezus tot zich roept, met moeilijke menselijke inzetten belasten en hen zo weer van Hem wegdreven. Hoe zou de liefde van Jezus Christus daarmee bespot worden voor christenen en heidenen! Omdat hier echter algemene vragen en zelfbeschuldigingen niets helpen, willen wij teruggaan tot de Schrift, tot het woord en de roepstem van Jezus Christus zelf. Hier zoeken wij vanuit de armoede en de engheid van onze eigen overtuigingen en vragen de wijsheid en rijkdom, die ons in Jezus Christus geschonken zijn.

Wij willen spreken van de oproep tot de navolging van Jezus. Leggen wij de mensen daarmee een nieuw, zwaar juk op? Zullen hier bij al de menselijke instellingen, waaronder mensen naar lichaam en ziel zuchten, nog hardere, onverbiddelijkere gevoegd worden? Zal met de herinnering aan de navolging van Jezus slechts een nog scherpere doorn in de verontruste en gewonde gewetens gedreven worden? Zullen hier soms voor de zoveelste keer in de kerkgeschiedenis onmogelijke, kwellende, extreme eisen gesteld worden, waarvan de inachtneming misschien wel de vrome luxe van enkele mensen zal zijn, die echter door de werkende mensen, die zorgen moeten voor hun brood, hun beroep en hun familie, verworpen moeten worden als het meest goddeloze verzoeken van God? Is het de kerk er dan om te

doen een geestelijke dwingelandij over de mensen te vestigen, doordat ze eigenmachtig, met de bedreiging van aardse en eeuwige straffen, instelt en beveelt, wat de mens alles te geloven en te doen heeft om zalig te worden? Zal het woord van de kerk nieuwe tirannie en geweldpleging over de zielen brengen? Het is mogelijk, dat sommige mensen naar een dergelijke knechting verlangen. Maar mag de kerk ooit aan een dergelijk verlangen tegemoetkomen?

Wanneer de Heilige Schrift van de navolging van Jezus spreekt, dan verkondigt zij daarmee de bevrijding van de mens van alle menselijke instellingen, van al wat drukt, belast, wat zorg en gewetensbezwaren veroorzaakt. In de navolging komen de mensen van onder het harde juk van hun eigen wetten onder het zachte juk van Jezus Christus. Wordt daarmee afbreuk gedaan aan de ernst van de geboden van Jezus? Neen, veeleer wordt eerst daar, waar het gebod van Jezus in zijn geheel blijft bestaan, met de oproep tot de absolute navolging, de volledige bevrijding van de mensen tot de gemeenschap met Jezus mogelijk. Wie onverdeeld het gebod van Jezus opvolgt, wie het juk van Jezus zonder tegenstreven op zich neemt, die wordt de last die hij heeft te dragen, licht, die ontvangt in de zachte druk van dit juk de kracht de rechte weg te gaan zonder moe te worden. Het gebod van Jezus is hard, onmenselijk hard, voor hem die zich er tegen verzet. Jezus' gebod is zacht en niet zwaar voor hem die gewillig zich eraan overgeeft. 'Zijn geboden zijn niet zwaar' (1 Joh. 5.3). Het gebod van Jezus heeft niets te doen met krachtprestaties van de ziel. Jezus vraagt niets van ons, zonder ons de kracht te geven het ook te doen. Jezus' gebod wil nooit leven vernietigen, maar leven bewaren, sterken, genezen.

Maar nog benauwt ons de vraag, wat de oproep tot navolging in deze tijd kan betekenen voor arbeiders, zakenlieden, boeren en militairen; de vraag of hier niet een ondraaglijke tweespalt veroorzaakt wordt in het bestaan van de in de wereld werkende mens en christen. Is het christendom van de navolging van Jezus eigenlijk toch niet een zaak van een heel klein aantal mensen? Betekent het niet een terugstoten van de grote massa, een verachten van de zwakken en de armen? Wordt echter niet juist daardoor de grote barmhartigheid van Jezus Christus verloochend, die tot de tollenaars en zondaren, de armen en zwakken, de dwalenden en de vertwijfelden kwam? Wat moeten wij daarop zeggen? Zijn het weinigen of velen, die tot Jezus

behoren? Jezus stierf aan het kruis alleen, verlaten door zijn discipelen. Naast Hem hingen niet twee van zijn getrouwen, maar twee moordenaars. Maar aan de voet van het kruis stonden ze allen, vijanden en gelovigen, twijfelaars en vreesachtigen, spotters en overwonnenen en hun allen en hun zonden gold in dit uur het gebed van Jezus om vergeving. De barmhartige liefde van God leeft midden onder haar vijanden. Het is dezelfde Jezus Christus, die ons uit genade tot zijn navolging oproept en wiens genade de misdadiger aan het kruis in zijn laatste uur zalig maakt.

Waarheen zal de oproep tot navolging degenen brengen, die er gehoor aan geven? Welke beslissingen en scheidingen zal hij met zich meebrengen? Wij moeten met die vraag gaan tot Hem die alleen het antwoord weet. Jezus Christus, die navolging beveelt, weet alleen waarheen de weg leidt. Wij weten echter, dat het zeer zeker een bovenmate barmhartige weg zal zijn. Navolging is vreugde.

Het lijkt in onze tijd zo moeilijk de smalle weg van de kerkelijke beslissing in alle zekerheid te gaan en toch in de volle wijde van de Christusliefde tot alle mensen, van het geduld, de barmhartigheid, de 'filantropie' Gods (Tit. 3.4.) tot de zwakken en goddelozen te blijven; en toch moeten die twee samengaan, anders gaan wij mensenwegen. God geve ons bij alle ernst van de navolging de vreugde; bij alle neen tegen de zonde het ja tot de zondaar, bij alle tegenstand van de vijanden het overwinnende en winnende woord van het evangelie. 'Komt tot Mij, allen, die vermoeid en belast zijt, en Ik zal u rust geven; neemt mijn juk op u en leert van Mij, want Ik ben zachtmoedig en nederig van hart, en gij zult rust vinden voor uw zielen; want mijn juk is zacht en mijn last is licht' (Matth. 11.28 vv.).

DEEL I

DE KOSTBARE GENADE

Goedkope genade is de doodsvijand van onze kerk. Heden ten dage gaat onze strijd om de kostbare genade. Goedkope genade betekent genade als te grabbel gegooide waar, vergeving, troost, sacrament, alles te grabbel gegooid; genade als onuitputtelijke voorraadkamer der kerk, waaruit met lichtvaardige hand gedachteloos wordt uitgestort; genade zonder prijs; genade die niets kost. Eigenlijk zou dat toch het wezen van de genade zijn, dat de rekening van tevoren eens en vooral vereffend is. Op deze betaalde rekening kan men alles voor niets krijgen. Oneindig groot zijn de gemaakte kosten, oneindig groot daarom ook de mogelijkheden van het gebruik en de verkwisting. Wat zou ook genade zijn, die geen goedkope genade is?

Goedkope genade betekent genade als leer, als principe, als systeem; betekent vergeving der zonden als algemene waarheid, betekent liefde van God als christelijk godsdeed. Wie daar ja op zegt, heeft reeds vergeving van zijn zonden. De kerk van deze genadeleer is dóór die leer reeds de genade deelachtig. In deze kerk vindt de wereld goedkope bedekking van haar zonden, waarover ze geen berouw heeft en waarvan ze helemaal niet vrij wenst te worden. Goedkope genade is daarom loochening van het levende woord van God, loochening van de menswording van het woord van God.

Goedkope genade betekent rechtvaardiging van de zonde en niet van de zondaar. Omdat de genade toch alles alleen doet, daarom kan alles bij het oude blijven. 'Al ons doen is toch tevergeefs. De wereld blijft de wereld en wij blijven zondaars, ook al leeft men nog zo braaf.' Laat een christen dus maar net zo leven als de wereld; laat hij de wereld maar in alles gelijkvormig zijn en laat hij zich toch niet vermeten – op gevaar van dweepzieke ketterij! – onder de genade een ander leven te leiden als onder de zonde! Hij hoede zich ervoor tegen

de genade te woeden, de grote, goedkope genade te schenden en een nieuwe letterdienst in te stellen door de poging van een gehoorzaam leven onder de geboden van Jezus Christus! De wereld is door genade gerechtvaardigd; daarom – ter wille van de ernst dezer genade, om deze onvervangbare genade niet te weerstreven! – moet ieder christen leven als de overige wereld! Inderdaad, hij zou wel graag wat buitengewoons doen, het is voor hem ongetwijfeld het moeilijkst dat te moeten prijsgeven en werelds te moeten leven. Maar dat moet hij prijsgeven, hij moet de zelfverloochening beoefenen om zich in zijn leven niet van de wereld te onderscheiden. In zoverre moet hij de genade werkelijk genade laten zijn, dat hij de wereld het geloof aan deze goedkope genade niet ontnemt. De christen moet in zijn wereldsheid, in dit noodzakelijke prijsgeven ter wille van de wereld – neen, ter wille van de genade! – getroost en verzekerd (*securus*) zijn in het bezit van deze genade, die alles alleen doet. De christen moet dus niet navolgen, maar zich troosten met de genade! Dat is goedkope genade als rechtvaardiging van de zonde, maar niet als rechtvaardiging van de boetvaardige zondaar, die van zijn zonde aflaat en omkeert; geen vergeving van de zonde, die van de zonde scheidt. Goedkope genade is genade die wij voor onszelf hebben. Goedkope genade is prediking van de vergeving zonder verootmoediging; doop zonder de tucht van de gemeente; avondmaal zonder belijdenis van zonden; absolutie zonder persoonlijke biecht. Goedkope genade is genade zonder navolging, genade zonder kruis, genade zonder de levende, mensgeworden Jezus Christus.

Kostbare genade is de verborgen schat in de akker, ter wille waarvan de mens heengaat en met vreugde alles verkoopt wat hij had; de kostbare parel, ter wille waarvan de koopman al zijn goederen prijsgeeft; de koningsheerschappij van Christus, ter wille waarvan de mens zich het oog dat hem ergert, uitrukt; de roepstem van Jezus Christus, waarop de discipel zijn netten verlaat en navolgt.

Kostbare genade is het evangelie, dat altijd weer moet worden gezocht, de gave waarom moet worden gebeden, de deur waarop moet worden aangeklopt.

Kostbaar is zij, omdat zij oproept tot de navolging; genade is zij, omdat zij oproept tot de navolging van Christus; kostbaar is ze, omdat ze de mens het leven kost; genade is zij, omdat ze hem pas zo het leven schenkt; kostbaar is ze, omdat ze de zonde verdoemt; genade,

omdat ze de zondaar rechtvaardigt. Kostbaar is de genade bovenal daarom, omdat ze God veel gekost heeft, omdat ze God het leven van zijn Zoon gekost heeft – ‘gij zijt duur gekocht’ – en omdat voor ons niet goedkoop kan zijn, wat voor God duur is. Genade is zij vóór alles daarom, dat God zijn Zoon niet te kostbaar achtte voor ons leven, maar Hem overgaf voor ons. Kostbare genade is menswording van God.

Kostbare genade is genade als het heiligdom van God, dat tegen de wereld moet worden beschermd; het heilige dat niet voor de honden geworpen mag worden; zij is daarom genade als levend woord, woord van God, dat Hij zelf spreekt, zoals het Hem behaagt. Het raakt ons als de genadige oproep tot de navolging van Jezus; het komt als woord van vergeving tot de beangstigde geest en het verslagen hart. Kostbaar is de genade, omdat ze de mens dwingt onder het juk van de navolging van Jezus Christus; genade is het, dat Jezus zegt: ‘Mijn juk is zacht en mijn last is licht.’

Tweemaal is tot Petrus de roepstem gekomen: Volg Mij na! Het was het eerste en het laatste woord van Jezus tot zijn discipelen. (Marc. 1.17; Joh. 21.22). Zijn hele leven ligt tussen die twee oproepen. De eerste keer had Petrus bij het meer van Genezareth op Jezus’ roepstem zijn netten en zijn beroep verlaten en was Hem op zijn woord gevolgd. De laatste keer treft de Opgestane hem in zijn oude beroep aan, wederom bij het meer van Genezareth en nogmaals luidt het: Volg mij! Daartussen lag een heel leven van een discipel in de navolging van Christus. Midden daarin stond de belijdenis van Jezus als de Christus Gods. Aan Petrus is drie maal een en hetzelfde verkondigd, aan het begin, aan het einde en in Caesarea Philippi, namelijk, dat Christus zijn Heer en God was. Het is dezelfde genade van Christus, die hem toeroept: Volg Mij na! en die zich aan hem openbaart in het belijden van de Zoon Gods.

Het was een drievoudig aanhouden van de genade op Petrus’ weg; een en dezelfde genade op drieërlei wijze verkondigd; zo was zij Christus’ eigen genade en zeker niet een genade die de discipel zich zelf toe-eigende. Het was een en dezelfde genade van Christus, die de discipel ertoe bracht alles te verlaten ter wille van de navolging; die in hem de belijdenis tot stand bracht die de hele wereld een lastering moest toeschijnen; die de trouweloze Petrus tot de laatste gemeenschap van het martelaarschap riep en hem daarmee

alle zonden vergaf. Genade en navolging horen voor het leven van Petrus onlosmakelijk bij elkaar. Hij had de kostbare genade ontvangen.

Met de uitbreiding van het christendom en de toenemende verwereldlijking der kerk ging de kennis van de kostbare genade allengs verloren. De wereld was gekerstend, de genade was gemeengoed van een christelijke wereld geworden. Ze was gemakkelijk verkrijgbaar. Toch bewaarde de Rooms-Katholieke Kerk een rest van de aanvankelijke kennis. Het was van beslissende betekenis, dat het monnikendom zich niet van de kerk losmaakte en dat het beleid van de kerk het monnikendom verdroeg. Hier was aan de rand van de kerk de plaats, waar het inzicht, dat genade kostbaar is, dat genade de navolging inhoudt, levend werd gehouden. Mensen verlieten om Christus' wil alles wat ze bezaten en probeerden in dagelijkse oefening de strenge geboden van Jezus op te volgen. Zo werd het monnikenleven een levend protest tegen de verwereldlijking van het christendom, tegen de devaluatie van de genade. Doordat de kerk echter dit protest verdroeg en het niet tot een laatste uitbarsting liet komen, relativeerde ze dit, ja, ze ontleende daaraan zelfs de rechtvaardiging van haar eigen verwereldlijkte leven; want nu werd het monnikenleven tot een bijzondere prestatie van enkelen, waartoe de massa van het kerkvolk niet verplicht kon worden.

De noodlottige begrenzing van de geboden van Jezus in hun geldigheid voor een bepaalde groep mensen met bijzondere hoedanigheden leidde tot het onderscheid van maximale en minimale gehoorzaamheid. Zo was men erin geslaagd om bij iedere verdere aanval op de verwereldlijking van de kerk te wijzen op de mogelijkheid om de weg van de monnik binnen de kerk te kiezen, waarnaast dan de andere mogelijkheid van de gemakkelijker weg volkomen gerechtvaardigd was. Zo moest de verwijzing naar de oerchristelijke opvatting van de kostbare genade, zoals die in de kerk van Rome door het monnikenwezen behouden zou blijven, op paradoxale wijze zelf weer de laatste rechtvaardiging geven voor de verwereldlijking van de kerk. Bij dit alles lag de beslissende fout van het monnikenwezen niet daarin, dat het – bij alle misvattingen van de wil van Jezus – de genadeweg van de strenge navolging bewandelde. Veeleer verwijderde het monnikenwezen zich in wezen daarin van het christelijke, dat het zijn weg, tot een vrije bijzondere prestatie van enige

Uitgaande van het evangelie betoogt Bonhoeffer dat de navolging van Christus de bevrijding van mensen betekent. Bevrijding van alle menselijke instellingen en geboden, van al wat drukt en belast, van al wat zorg en gewetensbezwaren veroorzaakt.

Het gebod van Jezus is hard voor wie er zich tegen verzet, maar zacht voor wie er zich gewillig aan overgeeft. Navolging heeft dan ook niets te maken met krachtprestaties van de ziel. Dat is er dikwijls van gemaakt in een christendom waarin de genade een leerstuk was geworden, het geloof een systeem en het menselijk gedrag een kwestie was van gebod op gebod en regel op regel.

Jezus vraagt niet het onmogelijke of onmenselijke: zijn gebod wil nooit leven vernietigen, maar leven bewaren, sterken, genezen.

Navolging is een vreugde.

KOK

